

**Oana-Ramona Ilovan, Iwona Markuszewska (ur.), 2022:
Preserving and Constructing Place Attachment in Europe, Springer,
GeoJournal Library, Volume 131, 384 str.**

Pojam *privrženosti mjestu* (*place attachment*) prvi se put u znanstvenim istraživanjima počeo koristiti u drugoj polovici XX. stoljeća, no Altman i Low (1992) prvi su ga detaljnije definirali i razradili. Dodatna razjašnjenja pojma privrženosti mjestu te metodologije kojom se ona istražuje dali su Brown, Altman i Werner (2012). Tom su se temom potkraj XX. st., a posebice početkom XXI. st. najviše bavile humanistička geografija i psihologija (okoliša). Privrženost mjestu definira se kao emocionalna povezanost pojedinca ili zajednice s određenim sociofizičkim okruženjem. Na privrženost utječu protok vremena, različiti društveni akteri koji se pritom mijenjaju te procesi koji pridonose vezama (a koje izrastaju iz bihevioralnih, kognitivnih i afektivnih veza). Privrženost je obično pozitivna. Ona počinje doseljavanjem, a raste kako pojedinci sve više koriste svoja okruženja i ulazu u njih (posebice domove i susjedstva). Na primjer, sjećanja na ugodne društvene interakcije kod kuće pojačavaju privrženost i postaju neraskidivo utkane u veze s domom.

Privrženost mjestu nužno uključuje psihološke i društvene procese te fizičke značajke. Psihološki procesi ogledavaju se u potrebi da po vlastitoj želji izgradimo ili uredimo svoj dom. Mnoga društva imaju ritual blagoslova kuća ili obožavanja obiteljskih predaka i kućnih bogova (kuću transformiraju u dom koji odražava individualni i grupni identitet). Oni se ogledavaju i u činu kojim tinejdžer na vrata svoje sobe postavi znak – *Ne ulazi*, ali i u odluci gradonačelnika da dan grada proslavi paradom na glavnoj gradskoj prometnici.

Protok vremena također je važan u razvoju privrženosti mjestu. Duži boravak na nekom mjestu obično vodi k snažnijem osjećaju privrženosti tom mjestu. Vremenski procesi koji utječu na pojam privrženosti mjestu mogu biti različito vremenski ograničeni, pa tako mogu biti dnevni (npr. poslovi oko doma ili razvijanje privrženosti mjestima zaposlenja i prebivališta), sezonski (npr. putovanje na praznike ili za praznike) i cjeloživotni. Osjećaj privrženosti ima više geografskih razina – može se odnositi na dom i susjedstvo, ali i na grad/selo, regiju i državu. Ponekad se na toj geografskoj razini javljaju i neke diskrepancije, na primjer, stanovnici imaju jači osjećaj privrženosti nekoj regiji nego državi u kojoj žive. Neki osjećaju jaču privrženost svom gradu nego svojoj četvrti (susjedstvu). Takvih primjera može biti puno.



Privrženost mjestu ima nekoliko srodnih koncepata s kojima se ponekad koristi naizmjenično, no s kojima je ne treba miješati. Premda je privrženost mjestu višestruk fenomen, ipak je drukčiji od drugih sličnih koncepata bez obzira na to što se svi oni koriste za razumijevanje odnosa ljudi i mjesta. Ti drugi srodni pojmovi su: *ovisnost o mjestu* (*place dependence*; koliko dobro neko mjesto zadovoljava potrebe nekog pojedinca u odnosu na druge alternative), *identitet mjesta* (*place identity*; skupina pozitivnih i negativnih spoznaja ili uvjerenja o mjestima koji definiraju vlastiti identitet neke osobe), *zadovoljstvo mjestom* (*satisfaction with place*; psihičko stanje koje se postiže kada mjesto ispunjava neke potrebe, što ne zahtijeva nužno pozitivnu vezu s mjestom), *osjećaj mjesta* (*sense of place*; značenje mjesta; privrženost i zadovoljstvo koji proizlaze iz društvene konstrukcije i svojstava mjesta), *teritorijalnost* (*territoriality*; percepcija da su određena mjesta ili objekti u vlasništvu osobe ili grupe) i *topofilija* (*topophilia*; široki spektar živih i konkretnih osobnih iskustva emocionalnih veza s mjestima, od prolaznih do trajnih). Svi su ti pojmovi srodni, no nisu istoznačnice, stoga se u nekom svom segmentu razlikuju od pojma *privrženost mjestu*. Tako se identitet mjesta više fokusira na odnos mjesta i vlastita identiteta. Osjećaj mjesta uključuje splet privrženosti, značenja i zadovoljstva, ovisnost o mjestu usredotočena je na to koliko neko mjesto zadovoljava potrebe pojedinca ili grupe u odnosu na druga alternativna mjesta, a zadovoljstvo mjestom uopće ne mora uključivati stvaranje veza jer je isključivo usredotočeno na ispunjavanje potreba. Teritorijalnost ljudi više se usredotočuje na percepciju vlasništva, a topofilija uključuje emocionalne veze.

Premda nam se može činiti da je ovo relativno novo područje istraživanja, ono to nije. Prva istraživanja takve vrste proveli su Wright (1947), Lowenthal (1961), Fried (1963), Tuan (1974), Relph (1976) i Brower (1980), mnogi od njih bili su humanistički geografi. Geografi su se češće bavili mjestom, privrženosti mjestu i srodnim pojmovima od 1970-ih. U to vrijeme usredotočili su se na emocionalne veze ljudi s mjestima, a mjesta su promatrali kao smislene prostore za subjekte i zajednice. Tijekom 1980-ih intuicije humanističkih geografa dobile su temeljnu važnost za poststrukturalistički razvoj cijele humanističke geografije (Murdoch, 2006). Međutim, doprinosi geografa istraživanjima privrženosti mjestu od tada do danas ostali su uglavnom ograničeni ili su bili sinonim za termine *ukorijenjenost u mjestu* (*place rootedness*) ili *pripadanje mjestu* (*place belonging*) (Diener i Hagen, 2022). Danas je posebno važno ponovno promišljati o tome kakav je budući doprinos geografije ovom području ako se zna da je u posljednjih 40 godina psihologija okoliša „proizvela” većinu teorijskih i empirijskih istraživanja na ovu temu.

Velik suvremeni doprinos s područja geografije dale su geografkinje Iwona Maruszewska i Oana-Ramona Ilovan koje su u posebnom svesku GeoJournal Library uredile knjigu *Preserving and Constructing Place Attachment in Europe* kojom su nastojale ispitati različite suvremene teorijske i metodološke pristupe privrženosti mjestu iz europske perspektive. Iwona Maruszewska zaposlena je na Zavodu za daljinska istraživanja okoliša i tloznanstvo, koji djeluje u sklopu Odsjeka za fizičku geografiju i prostorno planiranje (na Fakultetu geografskih i geoloških znanosti Sveučilišta Adam Mickiewicz u Poznau), a Oana-Ramona Ilovan djeluje u Centru za istraživanje teritorijalnih identiteta i razvoj pri Odsjeku za regionalnu geografiju i prostorno planiranje (na Geografskom fakultetu Sveučilišta Babeş-Bolyai u Cluj-Napoci).

Urednice, u manjem dijelu i autorice ove knjige, nastojale su prikazati doprinos koji geografija može dati istraživanjima privrženosti mjestu. U knjizi se na samom početku donosi kritički pregled interdisciplinarnih znanstvenih literature vezane za privrženost mjestu i srodnim konceptima, a pritom se ističe višestruka dimenzionalnost pojma. Velik dio knjige ispituje raznolike studije slučaja diljem Europe (npr. Španjolska, Portugal, Italija, Austrija, Njemačka, Rumunjska, Poljska, Estonija). Za naš prostor posebice je zanimljiv rad posvećen ponovnom promišljanju regionalnoga identiteta (preko)granične regije Srijem, u kojem hrvatski geografi Srećko Kajić, Marin Bogdanić i Borna Fuerst-Bjeliš pišu o percepciji te regije, samoidentifikaciji te osjećaju privrženosti mjestu. Cilj je toga istraživanja bila procjena percepcije teritorijalnoga opsega regije među stanovništvom te usporedba sa standardnim definicijama

te regije u službenim izvorima (npr. enciklopedijski izvori). Za ispitivanje istraživačkih ciljeva autori su se koristili mješovitom metodologijom, odnosno anketirali su i intervjuirali stanovnike prekogranične srijemske regije u objema zemljama – Hrvatskoj i Srbiji. Ostali autori u knjizi pišu o procesima stvaranja mjesta i privrženosti mjestu kroz razvoj mjesta i djelovanju zajednica koje pokreću mjesto. To čine kroz različite prostorne kontekste (ruralne, urbane, turističke, stambene, prirodne, prekogranične), perspektive (npr. regionalni razvoj, participativne prakse, deindustrijalizaciju, urbane regeneracije), metode (polustrukturirane intervjuue, dubinske intervjuue, upitnike i tekstualnu analizu), subjektivna iskustva (vlasnika sekundarnih stanova, jezičnih manjina, poduzetnika, aktivista, gentrifikatora, mladih ljudi i dr.) te koristeći različite teorijske okvire (fenomenologiju i društveni konstruktivizam). Knjiga se ujedno može smatrati velikom bazom bibliografskih, metodoloških i teorijskih referenca. Razmatrajući društvene, ekološke, ekonomske i političke učinke izgradnje, jačanja i održavanja privrženosti mjestu, ova je knjiga vrijedna za sve istraživače privrženosti mjestu bez obzira na to jesu li oni geografi, prostorni planeri, stručnjaci za okoliš, sociolozi, psiholozi, politolozi ili članovi raznih društvenih pokreta.

Poneka istraživanja u knjizi usredotočuju se na to kako održivo planiranje i teritorijalni identiteti pozitivno pridonose razvoju privrženosti mjestu. Različiti interesi i odnosi moći, pa i različiti donositelji odluka (npr. javna uprava, gospodarski i kulturni poduzetnici, obični građani, civilno društvo), utječu na održivo upravljanje zajednicama. U isto vrijeme zajednice očekuju život u sigurnom i čistom okruženju. Sve je to izazov održivom upravljanju i razvoju urbanih i ruralnih područja. U želji da se ostvari održivost oni koji donose odluke moraju ispuniti očekivanja svih dionika. Održivost je izazov za zajednice i pojedince koji smatraju da moraju birati između svojih ekonomskih aktivnosti i ekološki prihvatljiva ponašanja. Prilagodba promjenama zahtijeva od lokalnih zajednica reinterpretaciju njihove percepcije i stava prema mjestima. Promjene zahtijevaju da (re)definiramo značenje mjesta i osvijestimo osjećaj pripadnosti, privrženost nekom mjestu. Zato je važno da se u proces donošenja odluka uključe dionici koji su snažno privrženi mjestima u kojima žive. U knjizi autori sažimaju doprinose istraživanju privrženosti mjestu, ističući najrelevantnija pitanja. Naglašavaju da je privrženost mjestu temelj za doživljavanje i razumijevanje svakodnevnog života. Stoga se ta istraživanja moraju nastaviti dok god ljudi žive u mjestima i komuniciraju s njima.

Geografija zasigurno može pridonijeti istraživanjima privrženosti mjestu i to prvenstveno koristeći se svojim interpretativnim pristupima u istraživanjima poput intervjuua (dubinskih, polustrukturiranih), fokus grupa te vizualnih i novijih participativnih metoda poput mapiranja zajednice, narativnoga mapiranja i hodajućih intervjuua (*go-along interviews*, str. 362) (Smith i Aranha, 2022). Kvalitativne metode dopuštaju dublju i multispektralnu analizu koncepta privrženosti mjestu te omogućuju razmjenu znanja između istraživača i ispitanika. Specifičnost geografskih istraživanja sastoji se u postavljanju problema istraživanja u prostorni kontekst, tj. razmatranje odnosa između ljudi i njihova životnoga okruženja u smislu kolektivnih percepcija, odnosa i praksi kroz koje ljudi razvijaju privrženost mjestima. Razotkrivanjem interaktivnoga odnosa među ljudima i mjestima spoznaje se kako ljudska iskustva, vrijednosti i osjećaji pretvaraju apstraktne prostore u smisljena mjesta, a značajke mjesta pridonose stvaranju identiteta mjesta, privrženosti mjestu i ukorijenjenosti u mjesto. Pritom se ljudi i mjesta stalno mijenjaju, pa se mijenja i njihova međusobna interakcija.

Zaključci knjige, koje su napisale urednice, naglašavaju važnost privrženosti mjestu u praksama prostornoga planiranja i javne politike. Urednice podupiru ideju „osjetljivoga prostornog planiranja”, koje u obzir uzima „želje i potrebe svih uključenih aktera” (str. 346). Urednice sažimaju doprinose istraživanjima privrženosti mjestu ove zajedničke knjige te se posebno osvrću na kidanje, jačanje ili (re)konstrukciju emocionalnih veza između ljudi i mjesta uvjetovanih transformacijama mjesta i/ili promjena proživljenih iskustava ljudi. Naglašavaju važnost nastavka istraživanja privrženosti mjestu i daju neke prijedloge za njih.

Literatura:

- Altman, I., Low, S. M., 1992: *Place Attachment*, Plenum, New York.
- Brower, S., 1980: Territory in urban settings, u: Altman, I., Rapoport, A., Wohlwill, J. F. (ur.): *Environment and Culture*, Plenum, New York, 179-207.
- Brown, B. B., Altman, I., Werner, C. M. 2012: Place Attachment, u: Smith, S. J. (ur.): *International Encyclopedia of Housing and Home*, 183-188, <https://doi.org/10.1016/b978-0-08-047163-1.00543-9>
- Diener, A. C., Hagen, J., 2022: The power of place in place attachment, *Geographical Review* 112 (1), 1-5.
- Fried, M., 1963: Grieving for a lost home, u: Duhl, L. (ur.): *The Urban Condition*, Basic Books, New York, 151-171.
- Murdoch, J., 2006: *Post-structuralist geography. A guide to relational space*, Sage, London.
- Lowenthal, D., 1961: Geography, experience and imagination: Towards a geographical epistemology, *Annals of the Association of American Geographers* 51, 241-260.
- Relph, E., 1976: *Place and Placeness*, University of Toronto.
- Smith, J. S., Aranha, R., 2022: Cognitive mapping as a method to assess people's attachment to place, *Geographical Review* 112 (1), 6-26.
- Tuan, Y.-F., 1974: *Topophilia. A study of environmental perception, attitudes and values*, Columbia University Press.
- Wright, J. K., 1947: Terrae incognitae: The place of imagination in geography, *Annals of the Association of American Geographers* 37 (1), 1-15.

Mihela Melem Hajdarović